

KUZATUV — JURNALISTIKANING AN'ANAVIY USULI SIFATIDA

Malikova Go'zal

BuxDU o'zbek tilshunosligi va jurnalistika

kafedrasi o'qituvchisi

e-mail: guzalmalikova91@gmail.comg.t.malikova@buxdu.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada jurnalistikada axborot yig'ishning eng samarali va oddiy usullaridan biri bo'lmish kuzatuv usuli haqida so'z yuritiladi. Ushbu usul orqali birlamchi ma'lumotlarni qanday yig'ish, uning turlari, afzallik va kamchiliklari, kuzatuv usulini tashkil etish bosqichlari xususida batafsil to'xtaniladi. Tahliliy jurnalistikaning empirik va nazariy metodlari bo'yicha olimlar nuqtai-nazari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: kuzatuv usuli, tayyorlangan va tayyorlanmagan kuzatuv, ochiq va yashirin kuzatuv, bevosita va bilvosita kuzatuv, bir martalik va uzoq muddatli kuzatuv, obyekt va subyekt.

Jurnalist jamiyatda sodir bo'lgan turli xil ijtimoiy voqealarni o'rganish, tadqiq etish, tahlil qilish orqali uning mohiyatini aniqlash, voqeaning sabab va oqibatlarini, o'zni va ahamiyatini ko'rsatib berishda bir qator vazifalarni bajaradi. Mazkur funksiyalarni bajarishda jurnalist jamiyat hayotining turli tomonlarini auditoriyaga tezkor, tahlil asosida, his-hayajonli va obrazli vositalar orqali ko'rsatishga harakat qiladi. Ijodiy faoliyat jarayonida jurnalist bilishning, voqelikni anglashning turli metodlaridan foydalanadi. [1.1]

Odatda, jurnalistikada bilish metodlari ikkiga: empirik va nazariy guruhlariga bo'linadi. Birinchisi ma'lumotlar olishga qaratilgan bo'lsa, ikkinchisi sodir bo'lgan voqelikning mohiyatini anglashga qaratilgan. Rus tadqiqotchisi A. Tertichniyning fikriga ko'ra ham metodlar yuqoridagi ikki guruhga bo'linadi [2]. Olimning fikricha, empirik metodlar guruhiga materiallarni yig'ish, kuzatish, suhbat, intervyu, hujjatlarni

saralash kabilar kirsar, nazariy metodlar guruhiga analiz, sintez, induksiya, deduksiya kabi usullar kiradi[1.2].

Ma'lumotlarni olish, qidirish, yig'ish bilan nafaqat jurnalistika va PR-kommunikatsiya, balki boshqa ko'plab sohalari, jumladan olim, tergovchi, psixolog, shifokor kabilar ham shug'ullanishadi. Ammo jurnalistik faoliyatning asosi axborot bilan bog'liqligini hisobga olsak, ma'lumotlarni turli usullar orqali yig'ish ko'proq jurnalistlar chekiga tushadi. Jurnalistikada axborot yig'ishning kuzatuv, intervyu, tajriba, niqob, hujjatlar bilan ishlash kabi bir necha usullari bor[3]. Ulardan eng oddiy va samaralisi bu kuzatuv usulidir.

Kuzatuv — hozirgi voqelikdan birlamchi ma'lumotni olish usuli. U voqe'likning rivojlanish bosqichini aks ettiradi, bu jurnalistga o'z materialida "mavjudlik effekti"ga erishish imkonini beradi. Kuzatuv usuli jurnalistikadagi eng tezkor usul hamdir. Oddiy kuzatuvchi sifatida shaxs, voqe-hodisa, jarayonning bevosita ishtirokchisiga aylanish imkoniyati mavjud. Kuzatish usuli subyektiv idrokga ega, u dunyoning obyektiv ifodasiga subyektiv elementni olib keladi.

Jurnalistikada kuzatuv usulining turli ko'rinishlari mavjud. Avvalo, kuzatuv tayyorlangan va tayyorgarliksiz bo'lishi mumkin.

Tayyorlangan kuzatuv jurnalistni kerakli adabiyotlar, arxiv materiallari va obyekt haqidagi boshqa ma'lumotlar bilan tanishtirishni nazarda tutadi. Jurnalist voqealarda kim ishtirok etishini, ularning ketma -ketligini va boshqalarni kuzatishi kerakligini biladi.

Tayyorlanmagan kuzatuv sodir bo'layotgan voqealarning oldindan aytib bo'lmasligi, tasodifiyligi, to'satdan sodir bo'lishiga asoslanadi. Jurnalist obyekt bilan oldindan hech narsa bilmasdan ishlaydi.

Bir martalik va uzoq muddatli kuzatuv turi ham mavjud. Kichik hajmli matnlarni yozishda bir martalik kuzatuv yetarli. Bir martalik kuzatuv axboriy jurnalistikada qo'llaniladi, chunki bu kasbiy zarurat — samaradorlik bilan bog'liq. Jurnalistikada uzoq muddatli kuzatish ilmiyga yaqin. U aniq rejalashtirilgan dastur bo'yicha o'tkaziladi, belgilangan maqsadga muvofiq natijalar qayd qilinadi va

taqqoslanadi. Uzoq muddatli kuzatuv qator afzalliklarga ega — u rivojlanayotgan mavzuni ishonchli va tahliliy tarzda aks ettirishga ko'maklashadi.

Shuningdek, **bevosita va bilvosita, ochiq va yashirin** kuzatuvlar ham mavjud. Bevosita, ya'ni to'g'ridan-to'g'ri kuzatish jurnalistning obyekt bilan bevosita aloqasi orqali amalga oshiriladi. Bilvosita kuzatuv, agar kuzatish obyekti vaqt va makondan uzoq bo'lsa va to'g'ridan -to'g'ri kuzatish imkoni bo'lmaganda qo'llaniladi.

Ochiq kuzatuv faqat ijobiy materialni tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Axborot yig'ishning bu tur usuli jurnalistik material qahramonlarining xulq-atvori, ish uslubi va boshqalarni to'g'rilashga majbur qiladi. Shuning uchun, jurnalistga boshqalarni o'z huzuriga "ko'niktirish" uchun vaqt kerak.

Yashirin kuzatish — bu jurnalist obyektini kuzatuv faktidan xabardor qilmasdan tekshirishi, odamlarning odatiy sharoitdagi xatti -harakatlarini o'rganishi, jamoadagi mavjud munosabatlarni to'g'rilashi va boshqalar. Yashirin kuzatuv jurnalist vaziyatning tashqi guvohi bo'lgan holatlarda ham, u ishtirokchi bo'lgan holatlarda ham qo'llaniladi.

Kuzatuv usulining o'ziga xos qator afzalliklari mavjud:

- ushbu jarayonda ishtirok etish istagining mavjudligi va o'z fikrini ifoda eta olish mustaqilligi;
- xolislik, haqiqatda sodir bo'lgan voqealar kuzatilgandagina yuqori darajada aniqlikka erishilishi;
- odamlarning ongsiz xatti-harakatlarini idrok etish qobiliyati;
- atrof-muhitni hisobga olish qobiliyati.

Ammo mazkur usulning ayrim kamchiliklari ham bor:

- past representativlik (tanlash), chunki tasodifiy tanlab olish tartibini ta'minlash mumkin emas;
- kuzatish obyektlarini tanlab olish (kuzatuvchi umumiy massadan ma'lum obyektlarni tanlaydi);
- kuzatilgan hodisalarni idrok etishning subyektivligi (kuzatuvchi muayyan imo-ishoralar yoki mimikalarni noto'g'ri qabul qilishi mumkin);

- kuzatuv effektining mavjudligi (kuzatilayotganlar tomonidan kamera oldida g'ayritabiiy xatti-harakatlar);
- ko'p omillarni aniqlay olmaslik.

Kuzatuvni tayyorlash va o'tkazish jarayoni bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- Kuzatishning maqsadi, vazifalari, obyekti va predmetini aniqlash.
- Kuzatish joyi va vaqtini tanlash, kuzatish muhitiga kirishni ta'minlash
- Kuzatish shaklini tanlash: tadqiqotchining o'rne, atrof-muhit va kuzatilayotgan hodisalarning tabiati, kuzatish obyektini idrok etish usuli, kuzatish jarayonining standartlashtirilganligi va ochiqligi darajasi.
- Kuzatish tartibini ishlab chiqish (kuzatish birliklari va ramkalarini o'z ichiga olgan tushunchalar tizimi).
- Kuzatish birligi - bu qandaydir harakat yoki uning belgilari bo'lib, ular yordamida o'rganilayotgan xatti-harakat tasvirlanadi, bu orqali sodir bo'lgan voqeani baholash mumkin. Kuzatish doirasi — tadqiqot jarayonida qamrab olinishi kerak bo'lgan kuzatilgan xatti-harakatlarning batafsil darajasi (darajalar soni).
- Kuzatish uchun ishchi hujjatni (shaklni) ishlab chiqish.
- Texnik hujjatlar va jihozlarni tayyorlash.
- Ijrochilar uchun ko'rsatmalar tayyorlash.
- Ishga qabul qilish va ko'rsatmalar: kuzatuvchilar.
- Dala sharoitida kuzatishni tashkil etish, kuzatishni nazorat qilish
- Hisobotni tayyorlash.

Jurnalist ijodiy faoliyati davomida o'zi guvohi bo'lgan holat va hodisalarni izohlashning turli usullaridan foydalanadi, duch kelgan faktlarni tushuntiradi yoki sharhlaydi. U bilimning turli shakllari bilan shug'ullanadi - ilmiy, ilmiy bo'lmagan, shuning uchun haqiqatni empirik tarzda o'zlashtiradi va atrofdagi dunyoni biladi. Jurnalist bilimining asosiy maqsadi haqiqatni topish va bu haqiqatni o'quvchiga to'g'ri yetkazishdir, shuning uchun o'quvchida taqdim etilgan faktlarning ishonchliligi haqida savol tug'ilishi mumkin emas. Jurnalist yozayotgan narsaning xolisligi va haqqoniyligi

ko'p jihatdan voqelikni o'zlashtirish usullarini egallash darajasiga bog'liq. Bunday usullardan biri kuzatuv usulidir. Demak, kuzatishning yuqoridagi xususiyatlaridan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, mustaqil usul sifatida kuzatuv representativ ma'lumotlarni talab qilmaydigan tadqiqotlarda, shuningdek, axborotni boshqa usullar bilan olish mumkin bo'lmagan hollarda samarali qo'llaniladi.

Adabiyotlar:

1. Saidov H., Toshpo'latova N., Nurmatov A. va boshq. Bosma OAVda janrlar va mahorat masalalari 5-jild. - T.: O'zbekiston, 2019. – 512 b.
2. Тертычный А. А. Аналитическая журналистика : учебное пособие для вузов / А. А. Тертычный. – М. : Аспект Пресс, 2010 . – 352 с.
3. <https://psychologos.ru/articles/view/vidy-nablyudeniya>
4. Teshabayeva D.M., Bakiyeva G.X, Israil M.I. va boshq. Medialingvistika va tahrir. – T.: O'zbekiston, 2019.
5. Malikova Go'zal, Sharofiddinova Mahtob. (2023). IJTIMOIIY TARMOQLAR TILI VA USLUBI. Innovations in technology and science education 2/10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7979519>
6. Guzal Malikova. (2023). Easy and Convenient Presentation of Information Modern Method. Eurasian Journal of Media and Communications, 19, 1–6. Retrieved from <https://www.geniusjournals.org/index.php/ejmc/article/view/4873>
7. <https://studfile.net/preview/5021329/page:5/>